

UN GRAPAT DE PARAULES, EL *WORDLE* COM A EXEMPLE D'ELEMENT DIDÀCTIC 2.0 EN LA TRAMA LITERÀRIA

Joan Miró i Ametller
Josep Tarrés i Turon
Universitat de Girona
joan.miro@udg.edu , josep.tarres@udg.edu

RESUM

Les eines 2.0 amplien les possibilitats de la didàctica centrada en l'estudiant del segle XXI en àmbits com el literari. El *Wordle* és una aplicació informàtica que, a partir d'un text, genera "grapats de paraules" amb les mides de les lletres de la paraula d'acord amb la seva freqüència d'ús dins el text. Una obra literària té una trama que està composta de l'exposició (s'inicia la informació inicial), el nus (culmina l'aportació de la informació) i el desenllaç (s'endreça la informació); cada part utilitza unes paraules que el *Wordle* aplega. La visió conjunta dels tres grapats de paraules es un indicador de la importància dels conceptes en cada part i pot ajudar a entendre la trama.

OBJECTIUS

Mostrar una aplicació 2.0 per avançar en altres tècniques literàries innovadores procedents d'altres disciplines tècniques combinades amb les TIC (Tecnologies de la Informació i Comunicació).

Presentar un treball en curs que centra la docència en el estudiant en el seu entorn 2.0 i, així, oferir una eina 2.0 com a mostra per tal que els estudiants puguin desenvolupar adequadament el seu treball a la universitat.

Sempre dins el marc de la utilització de l'eina informàtica proposada, com a objectius concrets es defineixen els següents:

1. Construir un text mitjançant un treball col·lectiu.
2. Aplicar el treball en equip a la lectura tot utilitzant una eina gràfica.
3. Analitzar el text per fases successives per descobrir-hi relacions internes:
 - a. Delimitació de seccions del text en funció d'una primera lectura.
 - b. Discussió en el si del grup de lectors de la proposta de delimitació i nova proposta de delimitació si escau.
 - c. Establir relacions en el si de cada secció en funció de l'ús de determinats mots.
 - d. Anàlisi de les relacions tot basant-se en el sentit de la lectura per proposar, si és necessari, noves relacions que es descobreixin.
 - e. Interpretació global del text a partir de les relacions establertes.
4. Discussió amb els autors i reconstrucció de les seccions i de les relacions en funció dels arguments, idees i objectius expressats pels autors.
5. Anàlisi conjunt dels dos grups, autors i lectors, en un procés que pot comportar la revelació de característiques del text i de la seva interpretació resultants de la interacció entre autors i lectors.
6. Complementàriament, aprendre a sintetitzar la interpretació del text.
7. Compartir activament la interlocució entre lector i escriptor quan els grups que han treballat per separat "enraonin" sobre les seves conclusions i la interpretació del text.

DESENVOLUPAMENT

Introducció. Per analitzar un text és obvi que l'hem de llegir. La figura del lector és insubstituïble. Aleshores, podem distingir mínimament, en el procés de lectura, dos protagonistes complexos: l'autor amb els seves condicions i el lector amb les seves pròpies condicions. Per condicions entenem l'entorn social i cultural i el conjunt de coneixements adquirits abans, durant i fins i tot després de la lectura, ja que es pot donar un procés de reflexió, amb noves aportacions, que permeti una nova interpretació del material llegit. També per a l'autor pot existir un procés posterior a l'escriptura, que li reveli aspectes del seu text que no apareixien conscientment en el moment de la redacció. També podem trobar entre les condicions elements diversos, psíquics, climatològics, sentimentals, etc., que no s'especifiquen.

La lectura, per tant, és un diàleg multidimensional no reductible a formulacions tècniques. Una obra de qualitat tindrà tantes lectures com lectors.

La lectura és un procés complex. L'aprenentatge de lectura i escriptura no és instintiu. Requereix una coordinació d'activitats fisiològiques i cerebrals molt sofisticada. Inspirat per la lectura d'un text de Maryanne Wolf, hem retrobat les paraules que Plató posava en boca de Sòcrates, que relata la falla de Thaumas i Theuth al diàleg "Fedre". Diu Thaumas, segons Sòcrates:

"Tu, pare de l'escriptura, li atribueixes innocentment tot el contrari de l'efecte que pot causar. Perquè precisament l'escriptura comportarà en les ànimes l'oblit del saber des del moment que el faci oblidar la memòria. Justament perquè donaran fe a l'escriptura, que no està dintre dels humans, sinó fora. Es serviran d'aquests signes, que els són estranys i que no necessiten guardar dintre seu, per conservar els records. No has descobert la manera d'enriquir la memòria, sinó només la manera de conservar els records. Amb l'escriptura, els teus deixebles creuran debades que posseeixen la ciència, però no posseiran la ciència de debò. Quan, amb el teu invent, creguin haver après molt sense necessitat d'un mestre, imaginaran que són molt savis; però la majoria seran uns ignorants, tan complets com pretensiosos. Seran uns savis imaginaris i no uns savis de veritat."

Sòcrates criticava la pràctica educativa que s'imposava en el seu temps als escolars d'Atenes per a l'aprenentatge de la lectura i l'escriptura, elements considerats fonamentals per a l'educació dels infants. Avui dia, amb els avantatges indiscutibles que s'atorguen a l'escriptura, la crítica de Sòcrates pot semblar obsoleta, fins i tot absurda. I tanmateix, si aprofundim en el diàleg, si reflexionem una mica sobre les paraules del filòsof, si dialoguem amb Sòcrates, descobrirem que la lectura ens ha transformat en els seus interlocutors. Dialoguem amb ell, amb els nostres records, amb els nostres pensaments, amb el que hem percebut, sentit i experimentat al llarg de la nostra vida, amb els autors que hem llegit, amb amics amb qui hem conversat, fins i tot amb allò que encara no sabem. I tot això potser no està escrit encara. Quan discutirem les raons del filòsof, ens haurem submergit en un oceà cultural de més de dos mil·lennis i mig d'antiguitat. Un cúmul cultural que projectarem en el nostre temps per afegir-hi els nostres propis pensaments.

Els signes que ens són estranys, que ens vénen de fora i que ens costa aprendre i utilitzar ens ajuden a relacionar-nos amb tot tipus de gent, a construir el saber, amb sacrificis i alegries, aquests signes ens permeten transcendir-nos en l'espai i en el temps, per recórrer el passat i, si som pro hàbils, també el futur.

LECTURA “VISUAL”?

Amb les tècniques d'informació i de comunicació que han proliferat les darreres dècades s'ha presenciat un reviscolament de l'escriptura. No obstant això, sembla que la lectura –i potser l'escriptura– en *diagonal* és l'opció preferent, la més practicada habitualment. Anem cap a una comunicació més visual de la paraula escrita? Podem combinar la lectura clàssica, la històrica, amb un enfocament més clarament visual?

El Wordle, d'eina decorativa a element didàctic? Tanmateix, podem provar quins resultats ens dona l'aplicació d'una eina informàtica suggestiva, com el *Wordle*, a l'anàlisi d'un text amb la finalitat d'impulsar la lectura des d'una altra perspectiva. L'exposició que fem té un tractament obert. Pretén induir a la participació. Per consegüent, reclama la intervenció dels assistents, que faran altres interpretacions. El conjunt ha de contribuir a l'enriquiment de “les lectures” d'un text únic, que es trobarà sotmès a una multiplicitat de visions.

El procés es pot aplicar a un text de qualsevol autor. Creiem que, en principi, el gènere literari no importa. Es pot analitzar una narració, una peça teatral, l'obra d'un historiador o d'un filòsof... És preferible que el text sigui breu. Les circumstàncies més favorables per a obtenir un bon rendiment de la tècnica requereixen la intervenció de l'autor o autors, ja que llavors la interacció és més efectiva. Aquesta etapa, si no és possible en la situació real, pot ser substituïda alternativament per l'aportació d'estudis crítics o l'obra de comentaristes.

És recomanable practicar-ho dins el grup subdividint-lo en autors i lectors. Els primers escriuen un text que els lectors analitzen i interpreten per procedir al capdavall a la discussió final entre els dos grups.

L'aplicació de l'eina gràfica es pot fer per representar la primera visió dels lectors i, completat el procés, la visió conjunta de lectors i autors. La comparació de les dues representacions reflectirà el procés de transformació.

UN EXEMPLE D'APLICACIÓ: UN RELAT

El text analitzat és un relat circumstancial titulat “Una altra vida”®. De bon començament, examinarem el text en conjunt i després en el marc de la proposta d'un lector. Tot seguit, caldria incorporar algunes reflexions de l'autor condicionat per aquest lector. Per acabar, en viu, hi podrem afegir les observacions i comentaris dels assistents a la sessió.

L'argument de “Una altra vida”® és el següent:

“Un home sense nom espera uns altres homes enmig d'un bosc, a la muntanya. No sap quan arribaran ni per quin camí vindran. Només té una idea aproximada del moment de la trobada. Mentre espera, reflexiona sobre les característiques de la cita, que es descriuen de manera discontinua. Mentrestant, contacta amb el seu entorn. Determinats aspectes del paisatge, dels habitants del bosc i del mateix bosc l'impressionen i afecten el seu estat d'ànim. Un joc lluminós li recorda experiències anteriors i rememora la seva vida.”

“Els homes que espera arriben i, aparentment sense cap provocació, l'ataquen a cops de bastó. La pallissa li causa danys molt greus. Els atacants li roben un rellotge de butxaca i l'abandonen moribund. L'home agonitza enmig d'una tempesta de dubtes, temors, sensacions, visions i desesperances.”

Una primera anàlisi: el text en conjunt. El text té 6 pàgines. L'aplicació de *Wordle* al conjunt del text ha donat el resultat següent:

Els mots més destacats són: “ell, era, cap, ser, fer, sense, vida, cop...” En algun cas no sabem si es tracta d'un substantiu o d'un temps verbal (era), si és un adverbi o un substantiu (cap). Potser només podem dir que es parla d'un personatge masculí. Altres paraules destacades són: “terra, bosc, cel, fulles, pensar, camí, garrot, dolor, roure, sol, germans, llum...” Tenim encara paraules ambigües (sol). Moltes de les altres fan referència a elements naturals. A més a més, en un tercer nivell, trobem verbs en temps passat, de manera que ens atrevim a pensar que el text es refereix a alguna cosa esdevinguda en el passat. Un tipus d'element que destaca just perquè no apareix cap vegada són els noms propis. No n'hi ha cap.

Podem dir que l'aplicació s'ha limitat a donar-nos les paraules clau del text?

Una segona anàlisi. Hi afegim ara un procés de lectura. Un lector ha proposat dividir el text entres parts: plantejament o exposició, nus i desenllaç. Ha dividit el text segons aquesta classificació a conveniència de les seves deduccions després d'haver-lo llegit.

Per al plantejament ha obtingut:

Destaquen: “ell, bosc, fer, sol...” i altres elements ja citats. Apareixen termes com “ocells, roure, muntanyes...” que van en el sentit ja indicat de referència al món

Tret de les set primeres, les altres paraules tenen una mida petita en el gràfic. En la interpretació d'una de les claus, podem relacionar "vida" amb "alternativa, comunitat, frau", totes elles poc destacades. L'autor no ha amagat la clau. L'ha dissimulada.

Podem dibuixar sobre el gràfic línies que relacionin les paraules en funció de l'estructura que pretenia obtenir l'autor? Si és així, l'aplicació ens donarà una "imatge" de la lectura del text.

Aquestes propostes d'anàlisi es poden representar gràficament sobre les figures mitjançant línies, fletxes, cercles o altres recursos gràfics que es deixen a la iniciativa del grup de lectors.

Una quarta anàlisi? Ara cal cedir l'ús de la paraula a l'autor per veure el text segons una nova perspectiva.

El relat segons l'autor

L'autor distingeix en el relat uns condicionaments externs, un altres que van ser planificats, unes pautes d'organització programades, certes claus que es van introduir en el text i altres circumstàncies no controlades que poden haver influït.

Els condicionaments que es detallen tot seguit són alguns dels proposats per l'autor.

El relat s'ha concebut sota uns *condicionaments externs i tècnics*:

- És un relat fet per encàrrec. L'encàrrec implicava una idea argumental: una vida alternativa diferent de la realment viscuda per un personatge.
- Pertany a una esfera centrada en la biografia de J. A. Marín, investigada per J. Tarrés (Universitat de Girona) mitjançant el recurs a la transmissió oral dels records sobre un personatge que va exercir la medicina "furtiva" a les Guílleries.
- ...

Condicionaments interiors planificats per l'autor:

- El relat es construeix per estrats: paisatge (geologia i geografia), vegetació, fauna (artròpodes), sentits, records, instruments, accions, pensaments...
- Ha de començar i acabar amb línies d'una sola frase.
- El relat és un continu: una ascensió des de l'espera cap a un moment culminant i la negació posterior.
- El punt culminant, el nucli central, ha de transmetre violència i dolor.
- No s'han d'utilitzar noms propis (excepte dos que formen part de la revelació).
- No s'ha d'ocultar res; però no cal explicar-ho tot.
- ...

Característiques d'organització:

- La frase inicial ha de provocar una expectativa.
- La seqüència inicial ha de ser pacífica; però no ser-ho subjectivament. Ha de transmetre tensió.
- La seqüència d'acció ha de provocar angoixa.
- La fase final ha de combinar el dolor i el retorn aparent de la calma.
- La frase final ha de tancar el relat amb un to que suggereixi que s'ha visitat un món sense esperança (un infern).
- El període ascendent inicial s'ha d'utilitzar per reconstruir la biografia alternativa del personatge central. Requereix que el lector conegui la biografia real investigada per J. Tarrés.

- Certs detalls de les tres fases han d'estar connectats de manera que uns clarifiquin, completin o modifiquin la interpretin dels altres (el personatge, al començament, es situa a tocar d'un desnivell, a frec de l'abisme; després caurà i quedarà ferit de mort, amb ossos trencats).
- ...

Claus introduïdes:

- El protagonista percep que la natura l'amenaça.
- S'adopta el recurs als cinc sentits corporals, en moments diferents, per subratllar la seva relació amb l'entorn i amb ell mateix.
- Només es citen dos noms propis per situar el moment històric i revelar el caràcter alternatiu del món que viu el personatge:
 1. el front de Guadalajara (nom de lloc), on comença la història alternativa;
 2. el cuirassat Bismarck (únic nom que està relacionat amb una persona humana), que si navega encara vint anys després de la fi de la guerra civil espanyola significa que Alemanya, almenys, no va perdre la guerra. Potser és la marina alemanya, i no la dels Estats Units d'Amèrica, la que circula per la Mediterrània els anys 50 i 60.
- L'esclat de llum actua com un "interruptor": marca els instants de canvis essencials en la història. Per aquesta raó, perquè ja no hi ha un canvi salvador, no s'esdevé per tercer cop.
- El fragment "... el blau del cel" és el títol d'una obra de G. Bataille (1897-1962), "Le bleu du ciel". Bataille, com Klossowski, va ser un dels que van recuperar l'obra de D. A. F. de Sade. És una advertència. La seqüència violenta es descriu com solia fer Sade per descriure els actes dels seus malvats: estructura geomètrica i atenció al detall amb un to molt fred. El relat recorre a molts més adjectius que Sade. La fredor indiferent l'aporta la terminologia.
- Els homicides no parlen. Actuen com forces de la natura. No argumenten ni justifiquen l'atac sobre el personatge central (tot i que les seves úniques paraules permeten imaginar un motiu per a l'atac). Quan vaig escriure aquesta part del relat, vaig percebre que els dos homicides esdevenien una metàfora dels dos móns que es van enfrontar en la nostra guerra civil. Aquest aspecte no estava planificat.
- El rellotge i la cadena són elements de civilització enmig de la natura amenaçadora (el roure) i davant el primitivisme salvatge de les forces naturals homicides. El robatori destructiu té un simbolisme evident.
- Cap al final apareix, transformat, un aforisme de William Camden (1551-1623), "*between the stirrup and the ground*", que vaig trobar en una novel·la de Graham Greene, "Brighton rock". La frase expressa l'esperança cristiana d'aconseguir la salvació en el darrer moment de la vida...

Condicionaments externs no controlats per l'autor:

- Quin era l'estat d'ànim de l'autor en el moment d'escriure el relat sense refinar?
- Quina música escoltava mentre escrivia? Potser Wozzeck (A. Berg)?
- Quin temps feia?
- S'intueixen altres circumstàncies?

Interacció autor-lector

Aplicarem un exemple de la interacció amb el lector després d'escoltar l'autor – o després de la intervenció del comentarista – a la darrera part del relat. No creiem que sigui forçós respectar un ordenament rígid en el tractament. Es pot aplicar a cadascuna de les fases, només a les que es considerin més interessants, al conjunt

del relat o a qualsevol altra divisió que es cregui convenient. De fet, quan s'arribi a aquesta anàlisi, el procés de lectura ha d'haver estat ja molt profund i de gran riquesa.

Per a la darrera part, l'aplicació de *Wordle* havia donat el resultat següent:

Ara podem proposar, com a relació referida al sentit del relat, la connexió entre “vida”, “servei” i “honestà”, mots de mida molt diferent, però que representen l'alternativa a l'experiència viscuda que descriu el relat.

També es poden buscar connexions referides al sentits corporals en si, a les percepcions o als òrgans sensitius, com ara entre “orelles”, “sabor”, “bufava”, “aire”, “ventet”, “sonava”, “mirava”, “amarg”...

Els interlocutors poden destacar gràficament la presència de termes referits a la natura, tant d'origen vegetal com d'origen animal: “branques”, “roore”, “aràcnids”, “fullaraca”, “bosc”, “insectes”... i incloure en les relacions, que es poden fer més evidents amb fletxes de diferents colors, fenòmens com ara “ventet” o “cel”.

Una altra possibilitat és l'acumulació de termes fisiològics i sensorials relacionats amb “dolor”. Així tenim “cap”, “cos”, “cop”, “batec”, “patir”, “cames”, “occipital”, “cara”, “carcanada”, “batec”, “flancs”, “arestes”, “esgarraparen”, “punxegudes”, “panteixava”, “tremolor”, “espasme”, “singlots”, “ferocement”, “tenebroses”...

Un fet que en el relat provoca la reacció emocional del lector és el robatori del rellotge. L'agrupació de mots que es poden relacionar amb aquest fet inclou “rellotge”, “cadena”, “estrebada”, “arrencà”, “trencà”, “escorcollaren”...

La interacció entre autors i lectors no està restringida per cap resultat previsible. No existeix una solució única. En realitat, les representacions reflectiran les visions dels diferents lectors –o la de l'autor–, és a dir, les lectures que lectors i autor hauran creat al voltant del text. En darrera instància, podem trobar-nos amb interpretacions imprevistes que emergiran de la interacció entre autors i lectors.

L'anàlisi més extensa i l'estudi de les altres fases es deixa com a procés obert al diàleg de la sessió de presentació. S'espera que, amb l'aplicació gràfica, s'impulsi un procés de debat que busqui la manera de recollir diverses aportacions, múltiples enfocaments, contribucions intrínseques, implícites, externes i de tipologies molt diverses i que, si cal, arribi a esbrinar elements que poden semblar secundaris però que han tingut una influència potser decisiva en l'estructuració i en la construcció de la comprensió.

Wordle no esbrinarà l'estructuració del text en substitució del lector. No indagarà l'efecte literari de les diferents extensions dels paràgrafs ni el de la longitud variable de les frases. No revelarà tampoc les alternances de ritme, la musicalitat o les sensacions transmeses per l'escriptura i recollides en la construcció del text. És una eina. No substitueix la lectura.

Només volem destacar un darrer element. L'aplicació de *Wordle* no ha detectat els dos únics noms propis citats en el relat. Això és conseqüència del fet que només figuren citats una sola vegada. Com podem interpretar aquesta característica? Els dos noms passaran desapercebuts en una lectura ràpida. La seva aparició ha d'impactar la imaginació del lector. El lector ha de saber més coses que les que diu el relat per detectar la importància d'aquests noms. Ha de saber-les o ha d'indagar pel seu compte per trobar "la llum" del relat, un relat en què l'esclat de llum juga un paper que requereix, per comprendre'l, una panoràmica global de tot el text.

Podem marcar-nos com a objectiu que la sessió de treball amb un text condueixi als lectors a l'elaboració mental, potser fins i tot real, d'un text propi que enriqueixi el punt de partida. Per aquest motiu, s'insisteix en el caràcter creatiu de la lectura i en la intervenció del lector, que no és simplement una figura passiva davant, en el nostre exemple, el relat de l'autor i, en general, quan s'enfronti a qualsevol tipus de text, fins i tot els de caràcter gràfic o simbòlic.

PROJECTES

Altres casos pràctics. La present comunicació forma part d'un projecte experimental de recerca i literatura en un entorn 2.0 que està en fase de concepció. Es tracta d'un avançament de la recerca en curs; posteriors comunicacions mostraran l'estat de l'art de les aplicacions de l'entorn 2.0 en la literatura en un sentit ampli (assaig, reportatges...). S'està experimentant tan en textos literaris propis com en obres literàries de autors reconeguts (Edgard Allan Poe, Jacint Verdaguer...). Cal tenir en compte que els textos propis permeten flexibilitat i ràpid ajustament a l'entorn 2.0.

També consta entre els nostres projectes impartir un curs d'estiu aquest any (2011) que ens permetrà posar a prova les potencialitats de l'eina i de la metodologia amb alumnes adults i de nivell universitari.

CONCLUSIONS I PROSPECTIVA

En conclusió: Pot *Wordle* revelar la pluralitat de dimensions del relat? Com pot contribuir la combinació de la lectura, la reflexió i l'eina gràfica a la representació visual del relat?

Creiem que *Wordle* no substitueix el procés creatiu de la lectura, però pot contribuir a una lectura creativa.

La proposta no ha estat experimentada amb un grup ampli d'estudiants. Creiem que afavorirà la participació activa a la classe i complementarà el procés de lectura amb una representació visual de les pretensions de l'autor i de la intervenció del lector.

La prospectiva de la comunicació és la següent¹: mira cap al futur en el sentit que integra les noves tendències de la didàctica en un entorn de noves tecnologies; amplia l'abast de l'ús d'una eina popular entre les noves generacions en una disciplina no-tècnica i n'augmenta el interès; busca arribar al fons de la qüestió amb l'opinió de tots els actors (estudiants, altres professors...) que col·laborin amb noves aportacions; és un inici de proposta agosarada en el sentit que, si es donen les circumstàncies

¹ Basat en la definició de prospectiva del *Diccionari de la llengua catalana en CD-Rom*, Enciclopèdia Catalana, 1994.

adients, pot suposar un ampli mètode didàctic del segle XXI; i, finalment, va adreçada a les persones tot considerant les seves necessitats i amb un cost nul.

QÜESTIONS I CONSIDERACIONS PER AL DEBAT

Punts forts i febles de la proposta.

Indicacions de futur? Literatura en un context gràfic?

BIBLIOGRAFIA

Joan Miró, Dos contes: Una altra vida i El besavi®, inèdits.

Graham Greene, Rocs de Brighton, Eds. Proa, Barcelona.

Georges Bataille, Le bleu du ciel, Eds 10/18, París.

Plató, Fedro, edició de J. B. Bergua, Eds. Ibéricas, Madrid, 1958.

Plató, Phedre, edició de E. Chambry, Garnier–Flammarion, París, 1965.

Maryanne Wolf, Cómo aprendemos a leer, Ediciones B, Barcelona, 2008.

Pàgines web consultades (abril de 2011):

<http://www.wordle.net/>

<http://www.educacontic.es/blog/generando-nubes-de-palabras-con-wordle>

<http://www.slideshare.net/equintan/nineteen-interesting-ways-to-use-wordle-in-th>